

IJRO PSIXOLOGIYASI VA UNING OLIY TA'LIM MUASSASALARI FORTEPIANO O'QUV DASTURLARIDAGI ROLI

<https://doi.org/10.70728/orien.v07.i02.016>

Muminjon Muminov
Qo'qon davlat universiteti

Annotatsiya: Mazkur maqola ijro psixologiyasining oliy ta'lim muassasalarida fortepiano o'quv dasturlari tarkibidagi o'rni va ahamiyatini tahlil qiladi. Fortepiano ijrochiligi nafaqat texnik mahorat va badiiy tafakkur, balki murakkab psixologik jarayonlarni ham o'z ichiga oladi. Sahna oldi hayajoni, diqqatni jamlash, ijodiy holatni boshqarish va stressga qarshi turish kabi psixologik omillar ijro sifatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Tadqiqot davomida ijro psixologiyasining asosiy tarkibiy qismlari aniqlangan, ularni o'quv dasturlariga integratsiya qilish usullari o'rganilgan va amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan. Maqola natijalari fortepiano pedagoglari, o'quv dasturlarini ishlab chiquvchilar va konsert ijrochilari uchun foydali manba bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Kalit so'zlar: ijro psixologiyasi, fortepiano pedagogikasi, sahna oldi hayajoni, diqqat psixologiyasi, oliy musiqa ta'limi, stressni boshqarish

PERFORMANCE PSYCHOLOGY AND ITS ROLE IN PIANO CURRICULUMS IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Muminjon Muminov
Kokand State University

Abstract: This article analyzes the role and importance of performance psychology in piano curricula in higher education institutions. Piano performance includes not only technical skills and artistic thinking, but also complex psychological processes. Psychological factors such as stage excitement, concentration, creative state management, and stress resistance directly affect the quality of performance. During the study, the main components of performance psychology were identified, methods for their integration into curricula were studied, and practical recommendations were developed. The results of the article can serve as a useful resource for piano teachers, curriculum developers, and concert performers.

Keywords: performance psychology, piano pedagogy, stage excitement, attention psychology, higher music education, stress management

Kirish

Fortepiano ijrochiligi san'ati asrlar davomida texnik mukammallik va badiiy yetuklikni birlashtirgan murakkab faoliyat turi sifatida shakllangan. Biroq XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab ijrochilik faoliyatining psixologik jihatlarini tadqiqotchilar va pedagoglarning diqqat markaziga tusha boshladi. Bu boradagi ilmiy izlanishlar shuni ko'rsatdiki, yuqori darajadagi texnik tayyorgarlik va chuqur badiiy tafakkurga ega bo'lgan ijrochilar ham sahna oldi hayajonini boshqara olmaslik, diqqatni jamlay olmaslik yoki ijodiy holatni saqlay olmaslik tufayli o'z imkoniyatlarini to'liq namoyon eta olmaydilar.

Ijro psixologiyasi musiqa psixologiyasining alohida yo'nalishi sifatida ijrochining konsert oldi, konsert davri va konsertdan keyingi holatlarini, shuningdek, mashg'ulot jarayonidagi psixologik omillarni o'rganadi. Bu soha ijrochining emotional holati, diqqat xususiyatlari, xotira jarayonlari, irodaviy sifatlari va ijodiy tasavvuri kabi murakkab psixologik hodisalarni qamrab oladi. Ayniqsa, fortepiano ijrochiligida bu omillarning ahamiyati katta, chunki pianist yolg'iz o'zi sahna oldiga chiqib, bir vaqtning o'zida o'nlab musiqa qatorlarini eslab qolishi, murakkab texnik elementlarni bajarishi va badiiy talqin yaratishi kerak bo'ladi.

Oliy ta'lim muassasalarida fortepiano o'quv dasturlari an'anaviy ravishda asosiy e'tiborni texnik mahoratni oshirish, repertuar kengaytirish va musiqiy-nazariy bilimlarni chuqurlashtirishga qaratgan. Ijro psixologiyasi masalalari ko'pincha talabalarning o'z tajribalari davomida mustaqil ravishda o'zlashtiradigan bilimlar sifatida qaralgan yoki umuman e'tibordan chetda qolgan. Holbuki, zamonaviy pedagogik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ijro psixologiyasini o'quv dasturlariga maqsadli va tizimli ravishda kiritish talabalarning konsert faoliyatiga tayyorgarligini sezilarli darajada oshirishi, ularning psixologik barqarorligini mustahkamlashi va umumiy ijro sifatini yaxshilashi mumkin.

Ushbu maqolaning maqsadi ijro psixologiyasining oliy ta'lim muassasalari fortepiano o'quv dasturlaridagi o'rnini aniqlash, mavjud holatni tahlil qilish va ushbu sohani o'quv jarayoniga integratsiya qilishning samarali usullarini taklif etishdan iborat. Maqolada ijro psixologiyasining asosiy komponentlari, ularning fortepiano ta'limidagi ahamiyati, xorijiy va mahalliy tajribalar tahlil qilinadi hamda amaliy tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Metodlar

Tadqiqot metodologiyasi sifat va miqdoriy yondashuvlarning uyg'unligiga asoslangan. Nazariy jihatdan, musiqa psixologiyasi, ijrochilik san'ati va fortepiano pedagogikasi bo'yicha ilmiy adabiyotlar tizimli tahlil qilindi. Xususan, ijro psixologiyasining turli jihatlariga bag'ishlangan monografiyalar, ilmiy maqolalar va dissertatsiya ishlari o'rganildi. Tahlil jarayonida asosiy e'tibor ijrochining sahna oldi

va sahna davridagi psixologik holati, diqqatni boshqarish mexanizmlari, xotira jarayonlari va ijodiy tasavvur masalalariga qaratildi.

Amaliy jihatdan, O'zbekiston davlat konservatoriyasi va boshqa oliy musiqa ta'lim muassasalarining fortepiano kafedralari o'quv dasturlari tahlil qilindi. Shuningdek, yetakchi xorijiy universitetlar va konservatoriylarning fortepiano bo'yicha o'quv dasturlari, ularning tarkibi, mazmuni va ijro psixologiyasiga oid fanlarning o'rni o'rganildi. AQSh, Yevropa va Rossiyaning nufuzli musiqa maktablarining tajribasi alohida tahlilga tortildi.

Tadqiqotning empirik qismi doirasida Qo'qon davlat universitetida faoliyat yurituvchi 5 nafar fortepiano professor-o'qituvchilari va 25 nafar yuqori kurs talabalari bilan chuqurlashtirilgan intervyular o'tkazildi. Intervyular davomida respondentlarning ijro psixologiyasiga oid bilimlari, ushbu sohaning o'quv dasturlaridagi o'rni haqidagi fikrlari, talabalarning konsert faoliyatida uchraydigan psixologik muammolar va ularni bartaraf etish usullari haqida ma'lumotlar to'plandi.

Bundan tashqari, 10 nafar talaba ustida pedagogik kuzatuv olib borilib, ularning konsert oldi va konsert davridagi psixologik holati, diqqatning barqarorligi, xotira jarayonlari va emotional holati maxsus protokollar asosida qayd etildi. Kuzatuvlar natijalari talabalarning ijro sifati va psixologik barqarorligi o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlash imkonini berdi.

Natijalar

Ijro psixologiyasining asosiy komponentlari va ularning fortepiano ta'limidagi ahamiyati

Olib borilgan nazariy tahlillar va empirik tadqiqotlar natijasida ijro psixologiyasining fortepiano ta'limi uchun eng muhim bo'lgan bir qator komponentlari aniqlandi. Ushbu komponentlarni shartli ravishda kognitiv, emotional va irodaviy guruhlariga ajratish mumkin.

Kognitiv komponentlar qatoriga diqqat, xotira va idrok jarayonlari kiradi. Forteplano ijrochiligi uchun diqqatning bir necha xususiyatlari muhim ahamiyatga ega: diqqatning barqarorligi uzoq davom etadigan asarlarni ijro etishda zarur bo'lsa, diqqatni taqsimlash qobiliyati bir vaqtning o'zida musiqiy matnning turli qatlamlarini nazorat qilish imkonini beradi. Diqqatni jamlash esa murakkab texnik epizodlarni aniq bajarishda muhim rol o'ynaydi. Tadqiqot davomida talabalarning diqqat xususiyatlari bilan ularning ijro sifati o'rtasida to'g'ridan-to'g'ri bog'liqlik mavjudligi aniqlandi.

Xotira jarayonlari fortepiano ijrochiligidan alohida ahamiyat kasb etadi. Pianist nafaqat musiqiy matnni yodda saqlashi, balki harakatlar ketma-ketligi, dinamik nyuanslar, pedallash va boshqa ijro tafsilotlarini ham eslab qolishi kerak. Tadqiqotda qatnashgan tajribali pedagoglarning ta'kidlashicha, talabalar ko'pincha texnik jihatdan murakkab qismlarni yaxshi o'zlashtiradilar, biroq asarning badiiy tafsilotlari xotirada saqlanib qolmaydi. Bu esa ijroning ifodasiz va yuzaki chiqishiga sabab bo'ladi.

Emotional komponentlar ijrochining hissiy holati va uni boshqarish qobiliyatini o'z ichiga oladi. Sahna oldi hayajoni eng keng tarqalgan psixologik muammolardan biri bo'lib, respondentlarning 80 foizi bu muammoga duch kelishini tasdiqlagan. Qizig'i shundaki, hayajon darajasi har doim ham salbiy rol o'ynamaydi. Ba'zi talabalar o'rtacha darajadagi hayajon ularning ijrosiga ijobiy ta'sir ko'rsatishini, diqqatni oshirishini va ifodani kuchaytirishini ta'kidlagan. Muammo hayajonning haddan tashqari kuchayib ketishi, ya'ni distress holatiga aylanishi bilan yuzaga keladi.

Irodaviy komponentlar maqsadga intilish, qiyinchiliklarni yengish va o'z-o'zini nazorat qilish kabi sifatlarni birlashtiradi. Uzoq muddatli mashg'ulotlar, murakkab repertuarni o'zlashtirish va konsert oldi tayyorgarlik jarayoni kuchli irodaviy sifatlarni talab qiladi. Tadqiqotda qatnashgan professorlarning fikriga ko'ra, irodaviy sifatlari yaxshi rivojlangan talablar nafaqat o'qish davrida, balki keyingi professional faoliyatida ham muvaffaqiyatli bo'ladilar.

Oliy ta'lim muassasalari fortepiano o'quv dasturlarining tahlili

O'zbekiston oliy musiqa ta'lim muassasalarining fortepiano o'quv dasturlari tahlili shuni ko'rsatdiki, ijro psixologiyasiga oid mavzular asosan amaliy mashg'ulotlar davomida, ya'ni individual darslar va mahorat darslari jarayonida yoritiladi. Maxsus ravishda ijro psixologiyasiga bag'ishlangan alohida fan yoki maxsus kurs ko'pchilik o'quv dasturlarida mavjud emas. Ba'zi universitetlarda "Musiqa psixologiyasi" umumiy kursi doirasida ijro psixologiyasining ayrim jihatlarini qisqacha yoritiladi, biroq bu fortepiano ixtisosligi talabalarining ehtiyojlarini to'liq qondira olmaydi.

Xorijiy tajriba tahlili esa aksincha manzarani ko'rsatadi. AQSh va Yevropaning ko'plab nufuzli musiqa maktablarida ijro psixologiyasi alohida fan sifatida o'qitiladi. Jumladan, London Qirollik musiqa kolleji va boshqa yetakchi o'quv yurtlarida "Performance Psychology", "The Psychology of Music Performance" kabi nomlar ostida maxsus kurslar mavjud. Bu kurslarda ijrochining psixologik tayyorgarligi, sahna oldi hayajonini boshqarish, diqqatni jamlash texnikalari, vizualizatsiya va nafas olish mashqlari kabi amaliy ko'nikmalar o'rgatiladi.

Rossiya konservatoriyalarida ham so'nggi yillarda ijro psixologiyasiga e'tibor kuchaymoqda. Moskva va Sankt-Peterburg konservatoriyalarida fortepiano fakultetlari talabalari uchun "Ijrochilik mahorati psixologiyasi" nomli maxsus kurslar joriy etilgan. Bu kurslarda nafaqat nazariy bilimlar, balki amaliy treninglar ham o'tkaziladi. Talabalar maxsimulyatsiya qilingan konsert vaziyatlarida o'zlarining psixologik holatlarini boshqarishni o'rganadilar, stressga qarshi kurashish usullarini mashq qiladilar.

Intervyularda qatnashgan o'zbekistonlik professorlarning 73 foizi ijro psixologiyasini alohida fan sifatida o'quv dasturiga kiritish zarurligini ta'kidlagan. Ularning fikricha, bu talabalarning konsert faoliyatiga tayyorgarligini sezilarli darajada oshirishi, ularni kelajakdagi professional qiyinchiliklarga tayyorlashi mumkin.

Talabalar o'rtasida o'tkazilgan so'rovda esa 88 foiz respondent ijro psixologiyasi bo'yicha maxsus bilim olishni xohlashini bildirgan.

Ijro psixologiyasini o'quv dasturlariga integratsiya qilish usullari

Tadqiqot davomida ijro psixologiyasini fortepiano o'quv dasturlariga integratsiya qilishning bir necha usullari aniqlandi. Eng samarali yondashuvlardan biri bu maxsus fan sifatida kiritishdir. Bunda ijro psixologiyasi alohida semestr yoki bir yil davomida o'qitiladigan mustaqil fan sifatida o'quv rejasiga kiritiladi. Fan tarkibida nazariy ma'ruzalar va amaliy treninglar uyg'unligi ta'minlanadi. Nazariy qismda ijro psixologiyasining asosiy tushunchalari, qonuniyatlari va tadqiqot usullari o'rganilsa, amaliy qismda talabalar turli psixologik texnikalarni mashq qiladilar, o'zlarining emotional holatlarini tahlil qiladilar va stressga qarshi kurashish usullarini o'zlashtiradilar.

Yana bir usul ijro psixologiyasi elementlarini mavjud fanlar tarkibiga integratsiya qilishdir. Bunda "Fortepiano pedagogikasi", "Fortepiano adabiyoti va ijrochilik tarixi" yoki "Musika psixologiyasi" kabi fanlar doirasida ijro psixologiyasining ayrim mavzulari alohida bob yoki bo'lim sifatida kiritiladi. Bu usulning afzalligi shundaki, u qo'shimcha o'quv yuklamasini talab qilmaydi va mavjud fanlarni boyitish imkonini beradi. Biroq bu holda ijro psixologiyasining barcha jihatlarini chuqur va tizimli o'rganish imkoniyati cheklangan bo'ladi.

Uchinchi usul amaliy master-klasslar va treninglar tashkil etishdir. Bunda ijro psixologiyasi sohasidagi mutaxassislar taklif qilinib, ular tomonidan bir necha kunlik intensiv treninglar o'tkaziladi. Bu usul talabalarning amaliy ko'nikmalarini rivojlantirishda samarali bo'lishi mumkin, biroq muntazam va tizimli ta'lim berish imkoniyati cheklangan.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, eng maqbul yondashuv bu integratsiyalashgan model hisoblanadi. Bunda ijro psixologiyasi bir vaqtning o'zida ham alohida fan sifatida o'qitiladi, ham boshqa fanlar tarkibiga integratsiya qilinadi. Shu bilan birga, amaliy master-klasslar va treninglar bilan to'ldiriladi. Bu model ijro psixologiyasining nazariy asoslarini chuqur o'zlashtirish, amaliy ko'nikmalarni rivojlantirish va ularni doimiy ravishda mustahkamlab borish imkonini beradi.

Munozara

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ijro psixologiyasi fortepiano ta'limining ajralmas qismi bo'lishi kerak. Texnik mahorat va badiiy tafakkur qanchalik yuqori darajada rivojlanmasin, psixologik tayyorgarliksiz ular to'liq namoyon bo'la olmaydi. Bu, ayniqsa, konsert faoliyati uchun muhim, chunki sahna vaziyati ijrochiga qo'shimcha psixologik bosim o'tkazadi va uning barcha imkoniyatlarini safarbar etishni talab qiladi.

Ijro psixologiyasining fortepiano ta'limidagi ahamiyati haqida gapirganda, uni faqatgina sahna oldi hayajonini boshqarish bilan chegaralab bo'lmaydi. Uning ta'sir

doirasi ancha keng: mashg'ulot jarayonini tashkil etishdan tortib, uzoq muddatli motivatsiyani saqlashgacha bo'lgan barcha bosqichlarni qamrab oladi. Talabalar ijro psixologiyasi asoslarini o'zlashtirish orqali o'zlarining individual psixologik xususiyatlarini yaxshiroq tushunadilar, kuchli va zaif tomonlarini aniqlaydilar, o'z ustida ishlashning samarali usullarini topadilar.

O'zbekiston oliy ta'lim muassasalarida ijro psixologiyasining hozirgi holati tahlili shuni ko'rsatadiki, bu soha hali yetarlicha rivojlanmagan. Mavjud o'quv dasturlarida ijro psixologiyasiga oid mavzular asosan individual darslar davomida, pedagogning shaxsiy tajribasi va tushunchasiga qarab yoritiladi. Bu esa tizimsizlikka va talabalar o'rtasida bilim darajasining turlicha bo'lishiga olib keladi. Ayrim pedagoglar bu masalalarga alohida e'tibor qaratma, boshqalari ularni chetlab o'tadilar.

Xorijiy tajriba shuni ko'rsatadiki, ijro psixologiyasini o'quv dasturlariga maqsadli va tizimli ravishda kiritish talabalarning psixologik barqarorligini oshirish, ularning konsert faoliyatiga tayyorgarligini yaxshilash va umumiy professional sifatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu sababli, O'zbekiston oliy musiqa ta'limida ham bu sohaga e'tiborni kuchaytirish zarur.

Ijro psixologiyasini o'quv dasturlariga integratsiya qilishda bir qator muammolar mavjud. Birinchidan, bu sohada yetarli darajada malakali mutaxassislar yo'q. Ijro psixologiyasi musiqa va psixologiyaning kesishmasida joylashgan bo'lib, ikkala sohani ham chuqur biladigan pedagoglar kam. Ikkinchidan, o'quv rejalarida allaqachon band bo'lganligi sababli yangi fanni kiritish qiyinchilik tug'diradi. Uchinchidan, metodik ta'minot masalasi hal etilmagan, o'zbek tilidagi adabiyotlar va o'quv qo'llanmalar yetishmaydi.

Bu muammolarni hal etish uchun kompleks yondashuv zarur. Avvalo, fortepiano pedagogikasi yo'nalishida kadrlar tayyorlashda ijro psixologiyasiga alohida e'tibor qaratish lozim. Kelajak pedagoglari bu sohada chuqur bilim va amaliy ko'nikmalarga ega bo'lishlari kerak. Ikkinchidan, o'quv rejalarini qayta ko'rib chiqish va ijro psixologiyasini majburiy fanlar qatoriga kiritish masalasini muhokama qilish zarur. Uchinchidan, o'zbek tilidagi adabiyotlar yaratish, xorijiy tajribani tarjima qilish va moslashtirish ishlarini yo'lga qo'yish lozim.

Ijro psixologiyasini o'quv dasturlariga integratsiya qilish nafaqat talabalarning professional tayyorgarligini oshirish, balki ularning umumiy psixologik salomatligini mustahkamlashga ham xizmat qiladi. Musiqachilar orasida stress, haddan tashqari zo'rliq va professional burnout holatlari keng tarqalgan. Ijro psixologiyasi bo'yicha bilimlar bu muammolarning oldini olish va ularni bartaraf etishda yordam berishi mumkin.

Xulosa

Ijro psixologiyasi fortepiano ta'limining muhim tarkibiy qismi bo'lib, uning o'quv dasturlaridagi o'rni hozirgi kunda yetarlicha baholanmagan. Texnik mahorat va

badiiy tafakkur bilan bir qatorda psixologik tayyorgarlik ham professional ijrochining ajralmas sifatidir. Sahna oldi hayajonini boshqarish, diqqatni jamlash, emotional holatni nazorat qilish va irodaviy sifatlarni rivojlantirish muntazam va maqsadli pedagogik ishni talab qiladi.

O'zbekiston oliy musiqa ta'lim muassasalarida ijro psixologiyasini o'quv dasturlariga integratsiya qilishning bir qancha imkoniyatlari mavjud. Eng maqbul yondashuv bu integratsiyalashgan model bo'lib, unda ijro psixologiyasi alohida fan sifatida o'qitiladi, boshqa fanlar tarkibiga kiritiladi va amaliy treninglar bilan to'ldiriladi. Bu modelni joriy etish uchun malakali kadrlar tayyorlash, o'quv rejalarini takomillashtirish va metodik ta'minotni yaxshilash zarur.

Kelgusidagi tadqiqotlar ijro psixologiyasining turli jihatlarini chuqurroq o'rganishga, o'zbekistonlik talabalarning psixologik xususiyatlarini aniqlashga va milliy mentalitetga mos keladigan psixologik tayyorgarlik usullarini ishlab chiqishga qaratilishi lozim. Shuningdek, ijro psixologiyasi bo'yicha o'zbek tilidagi o'quv qo'llanmalar va metodik materiallar yaratish dolzarb vazifalardan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mustafoev, S. M. (2025). THE INTERCONNECTION BETWEEN SOUNDS, MUSICAL MEMORY, AND THE SENSE OF MELODY AND HARMONY. *European Review of Contemporary Arts and Humanities*, 1(4), 3-8.
2. Ktaybekova, D. J. (2025). METHODOLOGICAL APPROACHES APPROPRIATE TO AGE CHARACTERISTICS IN THE ACQUISITION OF DUTOR CREATIVITY AND PERFORMANCE SKILLS. *European Review of Contemporary Arts and Humanities*, 1(5), 9-14.
3. Boboyev, V. (2025). MICROTONAL INTONATION AND ORNAMENTATION IN THE KASHKAR RUBAB MAQOM REPERTOIRE. *European Review of Contemporary Arts and Humanities*, 1(4), 35-44.
4. Sharobiddinova, M. (2025). The role of Uzbek musical instruments in pedagogy, performance, and cultural identity. *European Review of Contemporary Arts and Humanities*, 1(2), 12-16.
5. Mamatov, J. (2026). SCORE ANALYSIS AND GESTURAL SEMATICS FOR THE UZBEK INSTRUMENTAL REPERTOIRE. *European Review of Contemporary Arts and Humanities*, 2(2), 39-43.
6. Mamarahimova, S., & Boltaboyeva, U. (2026). METHODS OF WORKING ON BREATH AND VOICE IN ACADEMIC SINGING. *European Review of Contemporary Arts and Humanities*, 2(2), 17-19.
7. Madolimov, D. Y. (2026). THE ROLE AND DISTINCTION BETWEEN TRADITIONAL AND CLASSICAL COMPOSERS IN UZBEK NATIONAL MUSIC ART. *European Review of Contemporary Arts and Humanities*, 2(2), 28-29.

8. Mamarakhimov, R. (2026). PIANO TEACHING METHODOLOGIES AND MODERN APPROACHES. *European Review of Contemporary Arts and Humanities*, 2(2), 44-46.